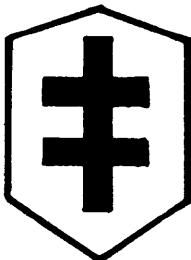

З А
В О Л Ю
Б А Ц Ъ-
К А Ў-
Ш Ч І Н Ь

ЗВАЖАЙ

Часапіс Беларускіх Вэтэранаў. Выдае Камітэт Сувязі Быўшых Беларускіх Вайскоўцаў

ZVAZAJ. Veterans quarterly published by Liaison Committee of Byelorussian War Veterans. Canada Office: 57 Riverdale Ave., Toronto, Ont., M4K 1C2 U.S. address: Assn of Byelorussian American Veterans, 9 River Rd., Highland Park, N.J. 08904, U.S.

Год 16

Жнівень, 1990

Нр. 3(59)

»СУВЭРЭННАСЬЦЬ» І ТАЛОНЫ

- Куды гэта цябе нясе, Сыцяпан?
- Ды я ў чаргу сьпяшуся, Максім.
- Гэта ў каторую? Ды чаму ты без авоські?
- Там саварэннасьць даюць, авоськаў ня трэба...
- Гэта як яны яе, тую саварэннасьць, на кілаграмы, ці што?
- Доўбня ты, ня ведаеш! Гэта цяпер во Украіна кусок той саварэннасьці адхапіла і нам, кажуць з Масквы прыслалі, дык бегчы трэба.
- А з чым яе, тую саварэннасьць, есьці?
- Дзівак ты. Яе не ядуць. Гэта такое права, каторае даюць нам што, значыцца, можам у сваім доме, значыцца ў Беларусі, гаспадарыць...
- Ага, во яко. Ну дык чаму ў чаргу?
- Бо многа ўсякіх народаў і нацменаў туды пхаецца, дык во чаму, каб, значыцца той саварэннасьці не празываць...
- Гаспадарыць, кажаш, самі будзем... Ну а як тады з калхозамі? Параськідаем іх ці маскалём назад, аддадзём?
- Ды кажуць, што яшчэ будуць.
- Во як... А гэтых дармаедаў і цівunoў, камуністычную буржуазію, куды іх?
- Чорт іх разбярэ. Можа дзе зашыюцца, паразіты. Некаторыя кажуць, што будуць нам памагаць той саварэннасьці даглядаць...
- Га? Памагаць? Каб на іх безгалоўе! А што маскалі зробяць са сваімі ракетамі і іншым ваенным бараҳлом, каторым нашыя лясы, нівы й сенажаці запаскудзілі-замарылі?
- Ня ведаю. Заберуць, можа...
- А ці вернуць яны нам ўсё наша, што зрабавалі, адшкадаваныне ці дадуць, моладзь нашу з войска щи вернуць?
- Ды адкуль мне ведаць...
- Адным словам, віламі па вадзе пісана?..

- Ну а ты, Максім, куды з авоськай?
- Бягу па тыя талоны, што во на крупы, муку й макароны, ды можа й на мыла... Баба ўжо паўдня ў чарзе недзе душыща.
- А дзе яны тыя талоны даюць?
- Там дзе некалі рабсілу на БАМ зганялі-запрагалі...
- Дык што там чуваць? Чаму, кажаш, баба паўдня ў чарзе?
- Ды таму, што, кажуць, аж у тры чэргі трэба. У першай даюць бланкі, каторыя трэба падрабязна выпаўніць: дзе працуеш, дзе працісаны, колькі гадоў, якога сацыяльнага паходжаньня, кім быў дзед і баба, ці быў калі пакараны ды й за што й гэтак далей. Тады, напісаўшы гэта ўсё ў трывлікаце, душыся ў чарзе да нейкага другога ханжы-зазнайкі. Калі-ж ён апрабуе, трахне пячаткай, значыцца, тады ў трэцюю чаргу тыя талоны каб атрымаць. Ну а як іх, значыцца тых талонаў ня хопіць, тады скажуць калі яшчэ прыйсьці й па колькі тых крупаў, макаронаў і іншага перабудовачнага добра будуць разъмяркоўваць...

— Хаханькі табе! Аж тры чэргі!

— Ну але, як ты кажаш, што як тую саварэннасьць дадуць, дык можа што на лепшае зъменіцца...

— Можа, можа... Калі яны, чэрці лысыя, што добрага зрабілі? Народу мільёны ў Гулагу, Курапатах загубілі, а цяпер во Чарнобылем травяць. Казаў некалі наш вялікі Кастусь Каліноўскі, што калі маскаль над твой панаваць будзе то ніякага добра, ні навукі, ні святла ня будзе... І праўду казаў...

— А я кажу, што ня трэба чакаць, пакуль што дадуць, а ў каршэнь іх ды ў ту праклятую Маскву гнаць, во як! Каб больш іхнага смуроду тут ня было!

— Праўду кажаш, Сыцяпан. Вон іх, прыблудаў-некрыстаў!!

K.Акула

ВІНШУЕМ БЕЛАРУСЬ

з нагоды абвешчаньня ейнае сувэрэннасьці і жадаем далейшага прагрэсу
да поўнае незалежнасьці ад Масквы і "імпэрыі зла!"

ЗВАХАЙ

У 150-Я ЎГОДКІ СКАСАВАНЬНЯ СТАТУТУ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

Праўнае дзеяньне законаў Статуту на землях Беларусі, далучаных да Рэsei ў 1793 і 1795 гадох — у Віленскай, Гродзенскай і Менскай губэрнях і Беластоцкім ваяводстве — было спынене адмысловым указам цара Мікалая I-га Сэнату аб увядзенні расейскага заканадаўства і расейскіх мовы ў заходніх губернях ад 25-га (ст.стылю) чырвеня 1840 году. На тэрыторыях, захопленых Расеяй у час першага падзелу Рэчыпаспалітай у 1772/3 гадох, гэта значыць у губернях Віцебскай і Магілёўскай, статут замянілі расейскім заканадаўствам раней — 18-га лютага 1831 году.

Адначасова із скасаваньнем Статуту ВКЛ 1588 году, было знесене магдэбурскія права шматлікіх беларускіх гарадоў і ўсякія пастановы соймавых канстытуцыяў, якія да гэлага часу яшчэ абавязвалі, а на іхнае месца былі ўведзеныя расейскія законы з расейскай мовай, як абавязковай. На ўсе галіны гаспадарчага і палітычнага жыцця пашыралася дзеяньне расейскага заканадаўства. Усе судовыя, адміністрацыйныя, грамадзкія акты павінны былі складацца толькі на расейскай мове. На ёй павінна было весьціся і выкладаныне ў навучальных установах.

“З хвілінай апубліканьня...гэтага нашага ўказу, — загадваў цар Мікалай I-шы, — усе справы, як у адміністрацыі, гэтак і судох, ня выключаючы і справаў дваранскіх дэпутацкіх збораў і адміністрацыі, праводзіць парасейскую паводле прынятых для ўсіх Імперыі формаў, а таксама ад гэтага часу ўсе наогул акты і дакументы, якога-б яны ня былі роду і названьня, пісаць расейскай мовай паводле правілаў і ўзору, устаноўленых у агульным Зводзе законаў Расейскай Імпэрыі”.

Намагаючыся зьнішчыць усё, што магло-б напамінаць пра Беларусь або ейныя гістарычныя тэрмін Літву, як асобны нацыянальны рэгіён із сваімі гістарычнымі, культурнабытавымі і моўнымі асаблівасцямі, Мікалай I-шы ўказам ад 18-га ліпеня таго самага 1840 году забараніў таксама ўжываць тэрміны “беларускія” і “літоўскія” губэрні, загадваючы называць іх кожную асобна сваім назовам — Віцебскай, Магілёўскай, Віленскай і Гродзенскай, а пачынаючы ад 18-га сінегжы 1842 году ўжываць да іх тэрмін “Паўночна-Захадні Край”. Назва гэтая асабліва шырая пасыль ўжывацца пасыль паўстання Кастуся Каліноўскага 1863-1864 году.

Год раней, 6-га красавіка 1839 году, тойсамы цар Мікалай I-шы падпісаў Саборны Акт пра далучэнне Вуніяцкае Царквы да Праваслаўнае. Гэта сталася афіцыйнай ліквідацыяй вунії ў Беларусі.

Ліквідацыя вунії, скасаваныне Статуту ВКЛ і забароны ўжывання тэрмінаў “Беларусь” і “Літва” былі трывымі з шматлікіх мерапрыемстваў цыарскіх уладаў, накіраваных на поўную русыфікацыю беларускага краю, на спыненне працэсу нацыянальнага разьвіцця беларускага народу, ягонае культуры і мовы пасыль захопу Беларусі ў канцы 18-га стагодзьдзя і далучэння яе да Расейскага імпэрыі. Гэтыя мерапрыемствы датычылі пытаньня кіраваньня, суду, асьветы, культуры й рэлігіі. Гэтак у мясцовыя адміністрацыйныя і палітычныя ворганы назначаліся толькі расейскія чыноўнікі, а мясцовым ураджэнцам доступ быў аблежаваны. Для заахвочванья расейскіх чыноўнікаў да пераезду ў Беларусь ім даваліся перавагі ў аплаце і павышэнні на службе.

У 1832 годзе быў арганізаваны “Асолбы камітэт у справах заходніх губэрняў”. “Яго задачамі, — адзначае ў 1-м томе “Тісторыя БССР”, 72 г. выданьня, — з'яўляліся распрацоўка і ажыццяўленне адміністрацыйных і палітычных мерапрыемстваў дзеля прывядзення краю да пакоры, забясьпечаньня трывалага становішча царызму й непахіснасці прыгоннага ладу. З гэтай мэтай камітэт прапанаваў ажыццяўляць палітыку насаджэння рускага дваранства, перасяляць сюды рускіх казённых сялян, даючы ім некаторыя льготы, каб такім чынам ураду забясьпечыць падтрымку “у людзях простага званьня”.

Словам, Беларусь была ператворана ў расейскую калёнію, у “Забраны край”, у якім, як пісаў Янка Купала ў аднайменным вершы:

Сыны зямлі роднай чужыя палеткі
    Ў чужую карысьць засяюць
Нав родных папарах галодныя дзеткі
    Чужую жывёлу пасуць...
Кладуцца заломы... Дабро зьмей валоча...
    Цянюе ля хат ваўкалак...
Нячысьцікі, ведзьмы рэй водзяць па ночы,
    “Забраны край” тузяюць так.

Сыялы зынемагаецца бацька ў цямніцы;
    На стражы пастаўлен сынок;
У поўных калісці ад шчасця съвятліцах
    Чужак зыневажае дачок.
Дзяцей сваіх маткі кідаюць у зьдзеку,
    За “мамак” к наездцам ідуць,
А тыя за іх малако, за апеку
    “Забраны край” болей гніятуць.

Мальбішчам чужым б’е пакора паклоны;
    Упадку вялічыца сыяг;
З балотам зымешаны старыя законы,
    Наладжан нявольнічы шлях.
Купляюць, збываюць, гандлююць чужынцы
    Народным дабром, як сваім...
Заплача ў пагоду канюх па расінцы,
    “Забраны край” жаліца зь ім.

Вернемся да Статуту ВКЛ 1588 году, скасаванага указам Мікалая I-га 25-га чырвеня 1840 г. у тых губернях, дзе ён яшчэ дзейнічаў. Статут гэты, як вядома, быў трэцім ужо зборам беларускага права. Першы Статут ВКЛ быў складзены ў 1529 годзе. Ён дзейнічаў у сярэдзіне 16-га стагодзьдзя. Другі Статут ВКЛ быў апубліканы ў 1566 годзе. Аднак пасля яго прыняцця кадыфікацыйныя працы ня спыняліся. Ужо на Берасцейскім сойме таго самага 1566 году паправілі некалькі артыкулаў. Праз два гады Гродзенскі сойм унёс папраўкі ў некаторыя артыкулы і стварыў камісію для апрацоўкі Статуту. Камісія для паправак Статуту была выбраная і Люблінскім соймам 1569 году. Крыніцам для апрацоўкі Статуту 1588 году былі: статуты 1529 і 1566 годоў, соймавыя пастановы 1573, 1578, 1580 і 1584 годоў, каралеўская прывілеі, пастановы павятовых соймікаў. Да канца 1584 году праца над Статутам была закончана, але ў сувязі з тым, што новы кодэкс ігнараваў акт Люблінскай вуні 1569 году, Польшча не дапускала яго зацьверджаньня на агульным сойме Рэчы Паспалітай. Каб захаваць вялікакняскі трон, Жыгімонт III зацьвердзіў Статут сваім прывілеем 28-га студзеня 1588 году.

Статут 1588 году меў 14 раздзелаў і 487 артыкулаў. Ён юрыдычна замацаваў тывя фактычныя адносіны, якія склаліся паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Польшчай пасыль 1569 году, але абавязваў урад вярнуць адлучаныя ад Княства землі, забарані назначаць на дзяржаўныя пасады й надзяляць зямлі “чужаземцаў і загранічнікаў”, захаваў адасобленасць дзяржаўных установаў, армii, заканадаўства, эканомікі й фінансаў.

Як адзначае прафэсар Іван Лапа ў сваёй двухтомнай працы “Літоўскі Статут 1588 году”, выдадзены у Каўнасе ў 1934-38 гадох, “Трэці Статут сцьвярджвае Вялікае Княства Літоўскае ў значэнні самастойнае і раўнапраўнае дзяржавы. Гэтая дзяржава валодае сваім тэрыторыям, непрэнікальной паводле ейных асноўных законаў для ўлады якой-небудзь іншай дзяржавы і мае сваё падпарафаваныне ейнай урадавай уладзе і законам насељніцтва. Люблінскую вунію, — кажа прафэсар

ЗВАЖАЙ

3

ПА ТАКІХ ДАЎНО ВІСЕЛЬНЯ ПЛАЧА

Сорак чатыры гады пасъля канца вайны, пасъля настойлівых стараньняў жыдоўскіх дзейнікаў, у Канацэ ўвялі новае права, на аснове якога началі судзіць ваенных злачынцаў, якія памагалі гітлераўскім обэрмэншам вынішчаць паняволенія народы, пераважна Жыдоў. Сёлета ў лютым началі судзіць двух чалавек: аднаго вугорскага, а другога славацкага паходжаньня. Іншы, Паляк, мае таксама сёлета стануць перад судом. Людзі гэтыха ў веку блізкія вясі мідзясяткі.

На іхняе, быццам, злачынства няма даўнасьці... Судовы працэс ідзе ў краіне, дзе права адзінкі ёсьць поўнасцю гарантаваным, незалежна ад права гурту ці якой-небудзь палітычнае партыі.

Чытаючы пра судовыя працэсы гэтыха нібыта-злачынцаў, назаляе думка пра іншую сістэму, што вынішчыла куды больш няявінных людзей чымся гітлераўская. І там, няваожна

Лапа, — укладальнікі Трэцяга Статуту не прызнавалі за акт, што канчаткова ѹказаўцы вызначылі долю дзяржавы Літвы (тэрмін "Літва" ўжыты тут у гістарычным, а не сучасным значэнні) у ейнай фэдэральнай з польскай Каронай. Укладальнікі Статуту апрацавалі артыкулы кодэкса так, каб яны маглі захаваць свой зъмест і моц як пры вунії ВКЛ з Польшчай, гэтак і ў выпадку разбурэння гэтай вуніі, думка пра што існавала гадамі ѹкладаньня Трэцяга Статуту. Ігнараваньне вуніі 1569 году кодэксам законаў ВКЛ, — падсумоўвае прафэсар Іван Лапа, — паказвае тое, што гэтая вунія не была ўспрыянутая Вялікім Княствам Літоўскім з значынны арганічнай часткі ягоных асноўных законаў. Статут і акт вуніі мелі значынне зусім рознае і прырода іхнай прарадстўлялася неаднолькава. Першы быў кодэксам законаў дзяржавы Літвы. Другі, г. зн. акт Люблінскай вуніі, быў дакументам міжнароднага хараектару".

Гэтая цыверджаныні прафэсара Лапы поўнасцю запярэчваюць погляд, пашыраны ў замежнай літаратуре, у тым ліку і ў літаратуры нашых суседзяў, што вунія ВКЛ з Польшчай нібуть азначала ѹключэнне гэтага Княства ў склад польскага дзяржавы ѹ страту ім усякай самастойнасці, пра поўнае быццам-бы падпрадакаванье ВКЛ Польшчы пасъля Люблінскай вуніі 1569 году і Берасцейскай царкоўнай вуніі 1596 году.

Статут ВКЛ 1588 г., скасаваны 150 год таму маскоўскім царом Мікалаем I-м, быў надрукаваны, як і большасць тагачасных юрыдычных актаў, на беларускай мове, — дзяржаўнай мове Княства, у віленскай друкарні Мамонічай пад наглядам падканцлерыя Льва Сапегі, які быў, разам з канцлерам Астапам Валовічам, і адным з галоўных ягоных аўтараў, і які ў сваёй прадмове да яго звяртаў асаблівую ўвагу на родную мову. Леў Сапега пісаў: "А если которому народу встыд прав своих не умети, поготовью нам которые не обычим яким языком, але своим власным права списаные маем и каждого часу того нам потреба ку отпору всякое кривды, ведати можем".

У 1614 годзе Статут 1588 году быў выданы ѹ на польскай мове, а ў 1811 годзе на польскай і расейскай. У канцы XVI ст. III Статут Вялікага Княства Літоўскага быў выкарыстаны пры кадыфікацыі прускага права. Многія ягоныя артыкулы перайшлі ѹ маскоўскае Саборнае ўладжаньне 1649 году. У XVII ст. ён быў перакладзены на нямецкую мову і ўжываўся ѹ судах Латвіі і Эстоніі. У заканадаўстве Польшчы ён стаў дапаможнай крыніцай права. У 1735-38 гадох Статут быў перакладзены на ўкраінскую мову і быў асноўнай крыніцай права ў Украіне.

Статут 1588 году, скасаваны 150 год назад, — выдатны помнік старажытнай беларускай мовы і юрыдычнай думкі пазнейшай сярэднявяковай эпохі, адзіны збор законаў XVI ст. у Эўропе. Пра гэта павінен ведаць кожны Беларус і асабліва маладое пакаленьне беларускага народу.

Язэп Барэйка

ци ёсьць галоснасць або перабудова, - хоць тысячы Куррапатаў і мілённыя няявінна-закатаваных па цэлым неадбсяжным ГУЛАГу клічцу на помсту, — да гэтага часу я было і, відаць, ня будзе ніякіх судоў над злачынцамі. А ці яны яшчэ сяняня жывуць? Але. Сяргей Грахоўскі ў сваім выдатным вершы назваў іх "ціхімі пэнсіянарамі". Жывеца ім, відаць, нядэрнна. Больш таго: некаторыя навет і афішуюцца тым, што душылі, стралялі... Пра аднаго такога ідзе реч у артыкуле п. заг. "Камуніст ці проста член партыі" ("Беларусь", нр. 12, 1989). Аўтар артыкулу Вячаслаў Дубінка даследуе пытаныне: чаму камуністычнае партыі "стравае свой улік у народных масах" ды чаму людзі масава пакідаюць гэты быўшы "авангард" што даўно вырашыў быў усе сацыяльныя праблемы ды вось на працягу сямі дзесяткай гадоў веў усіх у "светлу будучыню". Аказваецца, сумленныя людзі масава пакідаюць антинародную партыю, бо пазналі янае запраўдане аб лічча. Але ёсьць і такія, што выбываюць з партыі на ѹласнае жаданьне зь іншых прычынаў. Пра двух такіх і піша Дубінка.

Пачынае скардзіца на яго сакратар партыйнай арганізацыі пры дома кірауніцтве нр. 3 гораду Бабруйска Іван Дзянісавіч Літвіненка: — Сядзей адзін такі вось тут тыдзень таму. Хаваючы вочы, тлумачыў, зь якой-же прычыны не жадае ўжо "состояць" у членах, як ён выказаўся. Прыгожвяя словы шукаў. Расходзіца яго "платформа" з той, якую партыя намеціла. Я-ж цябе нас克розь бачу. Што ты мне ваду на калёсы ліш. Глядзі мне ў очы! Атрымаў ўсё, да чаго імкнуўся. Навошта пнуцца. Пажыць на пэнсіі хочаш спакойна ѹ бястурботна. У гэтага падпалкоўніка немалая пэнсія, новую кватэру выбіў, дый якую! У самым цэнтры гораду, у прэстыжным "генэральскім" доме, палепшанага плянаваньня. Ледзь на зубамі ірвай, да камандуючага шмат разоў єздзіў, — давай кватэрку! Бачыш, горлам браў: маўляў, я — камуніст, бавы афіцэр, маю права! Такія гарлапаны свайго ня ўпусьцяць... У акадэмію ращуча лез, бесцірымонна ўсіх расштурхоўваючы... Чакаў-жа, ліхадзей, калі свае дзьвесце пяцьдзесят пэнсіі атрымае, дый ордэр на кватэру ў дадатак, тады ўжо можна й кінуць партбілет на сукно, — не патрэбны.

У парыўнанні з гэтым падпалкоўнікам, куды большым злачынцам выглядае іншы, да якога накіраваўся Дубінка.

З навыказанай трывогай я іду да аднаго з тых, хто нагадвае пра сябе: "Я жывы, я ёсьць! Наш браняпоезд стаіць... на запасных пущах".

— Ен не захоча з вамі гаварыць, — папярэдзіл мяне ѹ гаркame. — А як даведаецца, што вы карэспандэнт са сталіцы, дык сабаку з ланцужка спусціць — трымайцесь! Гадоў колькі таму па дзесяцях страляў... Па ягады да яго наважыліся... Дзякую Богу, абышлося без ахвяраў.

Ладны дамок бачны здалёку. Ашаляваны, пад шыферам. Шчыльная агародка з калочым дротам у трох рады. Нешта насяцьсяржанае, пагрозыліва адчувалася тут у гэтым завулку. На брамцы быў намаляваны сабака з пагрозылай пысай, а за агароджай чуюцца яго злосны брэх. Доўга я грукаеў у акаўаныя металічнымі палоскамі дубовыя дзвіверы. Нарэшце, азвыўся гаспадар, прыадыніў дзвіверы. Няголены твар, шэрый вочы падазронна ўставіліся на мяне. У руках дзясяцю трymаў даволі адчувальную сукаватку. Не пасльеў я і павітаца, растлумачыць, што й да чаго, як ён ращуча адrezáў:

— На кватэру не бярь! Сала на продаж ня маю, да халадоў яшчэ далёка. Кветкі прадаў, а новыя будуць праз тыдзень. Магу праланаваць хіба мочаны яблычак... Пра самагон ня пытайцесь, барапі Божа, цяпер з гэтым дзелам гамон!

Я крыху разгубіўся, ня ведаючы, пра што з'ім гаварыць.

— Дый у мяне такая справа, — пачаў я асьцярожна, не адкрываючы-жа сваіх намераў, — паразіца з вамі хачу, добрыя людзі накіравалі да вас. У маіх бацькоў дом на Бахарава, хачу прадаць, а іх да сябе, у Менск, забраць. Толькі ня ведаю, як быць. Параілі да вас завітаць, у вас сувязі, набітае вока, вопыт. Хвалілі, што дужа гаспадарлівы, такіх пашукаць траба. Гультаёў-жа ў Бабруйску хапае. Курку ў ту ю лянуючы гадаваць. А ў вас і кабанчыкі ёсьць, і авечкі...

ЗВАХАЙ

— Дзесяць вяпручкоў гадую, — задаволена паведаміў гаспадар, палагднёушы. — Заходзьце, — запрасіў ён, — сваім мазалём бяру, стараюся.

Па нялоўнаму знаку гаспадара да яго ног кінуўся ваўкарэз чорна-бліскучага колеру. Гаспадар пагладзіў яго і сабака паслухмяна лёг якраз каля ўваходу ў двор.

“Гэта-ж ёй мяне папярэдзіў, што бегчы назад няма куды, — гаспадар паклапаціўся, — менавіта так я зразумеў гэты манэр, — абачлівы, бачыш”.

Папярэджвалі мяне перад тым, як адпусціць да яго на гасціны: — Сабака ў яго, што зьевер — асьцярожна! У яго-ж дом, што крэпасць. У склепе загатаваныя дзясяткі бочак. І капусту засольвае, і яблычак, і часнок. Гадуе штогод больш за дванаццаць кабанчыкаў, суткамі на кірмашы сядзіць. Прадае і семачкі, і таматы, і кветкі, і сала, — гаспадарлівы. А ? суседзямі не контактуе, абложная вайна каторы год, баяцца яго...

Уладальнік гэтага маентку “за пяцьдзесят тысяч” некалькі месяцаў таму, надзеўши вайсковую форму сяржанта ўнутраных войск, пераступіў парог кабінету сакратара райкама, кінуў білет на стол са словамі:

— Я за Сталіна гатовы хоць заўтра контрыкаў страліцы! Мне-б толькі аўтамат, а рука не задрыжыць, так і ведайце! Мала мы іх білі гэтых самых... Нефармалаў напладзіў! Франты прыбалтыйскія паадкрывалі... А дзе-ж салдат з аўтаматам? Праспалі сацыялізм? Мы яго будавалі, крыві не шкадуючы, а вы? Паслухайце, што я вам скажу. Навошта партыя гносяць на вялікага Сталіна? Не жадаю быць у вашай партыі!..

— Ён быў начальнікам аховы канцэнтрацыйнага лягеру ў Кемераўскай вобласці ў канцы пяцідзесятых, старшы сяржант. Пасыля службы два сезоны іграў у футбольнай камандзе вышэйшай лігі “Беларусь”, аматары футболу памятаюць гэтую каманду! Літасць і на футбольным полі ня ведаў: біў па нагах — спартсмены доўга падніміцца не моглі... Праўда, футbalісты ня ведалі, з кім яны забівалі голы ў вароты сапернікаў, а як даведаліся, дык заявілі рапчу: “Ці гэты злыдзень, ці мы!” Злыдзень хуценька зъехаў са сталіцы, асёу на пэрыфэрый і, як бачым, урос надта капітальнай.

Першае, што кінулася мне ў очы, калі я пераступіў парог ягонага прасторнага дому, быў вялікі партрэт Сталіна. На ўвесці рост, са знакамітай трубкай у руках. Ён “дбайна”, “прыязна” ўсміхаецца, а за сіпінай у “бацькі” Крэмль. А побач з партрэтам “правадыра” прыміцаўанае фота куды меншых памераў. Зірніце, які арол у белым, ледзь не “генэральскім” паўкаужушку, на грудзіне байца аўтамат. З боку выглядвае афіцэрская плянштка. Пазірае ў аб'ектыў неяк з выклікам, дзёрзка.

— Хто гэтыя бравы прыгажун? — наўмысна пытаюся я, загадзя ведаючы, хто красуецца на размаляваным анілінам фотадыкыму.

— Фотка, што трэба, — з асалодай прагаварыў гаспадар. — Масковец адзін рабіў, у былым фотакарэспандэнт, гудзей таксама па пяцьдзесят восьмай... Дзе мае дваццаць... І паўкаужушак шылі, і боты, ублюдкі, ворагі народу. Ух, ня ведалі яны ад мяне літасці. Партыя ведала, на каго можна абаверціся... Я годна нёс сваю службу. Народ выконваў сталінскія пяцігодкі, а ворагі былі пад надзейнай аховай...

Ён крыху памаўчаў, уважліва зірнуў на мяне і прапанаваў: — Давай па наркомаўскай? Па кроплі... і я табе такое раскажу...

Ішла другая гадзіна майго гасціўянання. Гаспадар натхніў сябе каняком “тры бульбачкі” — самагонкай і гаварыў, гаварыў... Пазбаў мяне, божа, ад таго, што натхнільнага апавядальніка. Ад тых “епапей”, у якіх ён браў удзел, мне ня было спакою некалькі тыдняў пасля сустрэчы, няма ю цяпер.

— Не, ты толькі слухай, я сёньня добры! Я нікога не баюся! Чуеш? І іхні перабудовы не баюся! І нічога ў іх не атрымаецца! Трэба вяеннае становішча аб'яўці, на лесапавал усіх гэтых нефармалаў... Крок сюды, крок туды — кулю ў лоб! Разгаворчкі...

Я сцяўшыся слухаў, ня верачы сваім вушам. Яму-ж толькі

ЯК РУЙНУЕЦЦА ПЛЯНЭТА

Усяму сьвету ведамая катастрофа Чарнобыля навісла сымаротнай пагрозай над нашай бацькаўшчынай, сумежнымі раёнамі Украіны й Pacei. А зынічнене незаменных рэсурсаў прыроды, што йдзе хуткім тэмпам па ўсёй нашай плянэце, прадстаўляе ня меншую пагрозу для ўсіх яе жыхароў.

У сваёй каляднай прамове каралева Брытанскай Супольнасці Народаў заклікала ўсіх спыніць пагражжающую катастрофу. Гэтта зъмяшчаем артыкул з тароніцкай газэты, які, мяркуем, павінен зацікаўіць наших чытачоў.

Рэдакцыя

За 28 гадоў амэрыканская праграма асваення космасу сабрала надзвычайна трывожныя фатаграфічныя доказы таго, як нашая плянэта руйнуетца забруджаньнем. Калішні дараднік асваення космасу (НАСА) Дык Андэрвуд кагадзе даў паўтарагадзінную лекцыю на ўніверсытэце ў Ўотэрлу (Антарыё). Да клад гэны проста ашаломіў прысутных акадэмікаў, бізнесмэнau, студэнтаў і журналістаў. Пасыля

было за дваццаць і такія ”подзыві”. І столькі гадоў яны ”натхнілі” яго, бачыш, як пахваляеща.

— Слухай яшчэ гісторыю і не перабірай, — ён хапаў мяне за кашулю і, пырскаючы сылінай, п'яnavata ўсміхайся, гаварыў: — Контрыкі, басата, свалата варожая, чорнае дзела надумалі. Бунт, панімаете! Паўстаньне, уцёкі. Сабакі, паўгоду рыхтавалі дзень чорны. Абрамоты, каго абхітрыць хочаце? Наш чалавек - ”стукач” данес, усё да крапачкі расказаў, як, калі, колькі. А што надумалі, паслухай! Лес падпаляць. Тойсамы, дзелавы, які паўгода тралявалі. Кубоў тысяч дзесяць з гакам — цёмана ад таго лесу было вакол лягеры. Ага, падрыхтуюцца ўсі мы... Свалата сваё, а мы — сваё. Падцягнулі падмацаваньне, цяжкія танкавыя станкачы-кулямёты атрымалі, паставілі там, дзе трэба... Два тыдні чакалі... І дачакаліся. Дым, агонь да неба, добра гарэлі сухія бярвеныні — люба глядзець. Свалата па раіз і пайшла... Узвес лягер, пяць соценъ. А мы іх кулямётнымагнём супрэзлі! Папрацавалі добра, рака стала чырвонай ад крыві, амаль усіх ворагаў і палажылі... Ня было каму ў хаваць, так у раіз ў засталіся, рыбкам на ласунак... Праз тыдзень я новы атрад, па пяцьдзесят восьмай, прыгнаў зь Кемерава... Выгрузілі з вагонаў і па марозе ў лягер... Ад камандзіра гадзіннік атрымаў за службу... І дваццаць банак тушонкі...

Мне стала горача. А ён працягваў расказваць. І пра сваіх кабаноў, і пра два набытыя легкавікі ў гаражы, і пра тое, як хмяліў гасці на вясельні дачкі... Каб-же ведалі людзі, як ён ня церпіц гэтых нефармалаў. Трэба тэрмінова аўтаматы выдаць усім надзейным людзям. Пара, нарэшце, канчаць з гэтай дэмакратыяй і галоснасцю, новага ”бацькы” гукаць трэба. Усім гаварунам вяроўку на шыю на кінуць — намітынгаваліся.

Бачыце, гэты адкрыта, не хаваючыся, выкладаў сваю ”платформу” й прычыны выхаду з партыі, хая ў гэтых жэст растлумачыць цяжка. Няўжо верыць, што перабудова захліпненца і ён першы пабяжыць за сваім кінутым партбілетам. Маўляў, я так пратэставаў супраць ненавіснай яму перабудовы...

Калі ўзяць пад увагу, што тады, як гэтае пачвара - сталінскі экстэрмінатар, ёсьць у панявленай Беларусі вялікай колькасцю, нязадзялана зразумець цярністы шлях дэмакратызацыі грамадзтва ў ўсей ненавіснай эсэсэрскай імпэрыі, якія, — няма ў гэтым сумлеву — распадаецца. Адзін са шляхоў патрэвы — вяртанье жыцця дайней веры ў Бога. Разам з ёю мацнее маральны арганізм, што прынясе любоў, міласэрнасць, адновіцу людзкую і нацыянальную годнасць, прыспорыць матар яльнага дабрабыту. Каб у краіне — як казала пастка Арсеневна, ”ціхай і ветлай”, - пасыля не аднаго галакосту на працягу стагодзьдзяў, запанаваў, на славу людзём і Богу, мір і дабрабыт.

ЗВАХАЙ

5

дакладу Андэрвуда слухачы сядзелі некалькі часінаў, быццам мову ім зняло, а пасля ўзнагародзілі дакладчыка, устаўшы з волескамі.

Добра было-б кожнаму з нас паглядзеь Андэрвудавы слайды. Андэрвуд, калішні вайсковец, цяпер у адстаўцы, падчас сваёй працы забясьпечваў амэрыканскія ракеты й сатэліты фатаграфічнымі камэрамі. На працягу гадоў ён працаў у НАСА з астронаўтамі, навучаў іх як рабіць здымкі на стратэгічных месцах іхных падарожжаў.

Вынікам ягоных старанняў ёсьць паўтара міліёна здымкаў у архівах НАСА — трывожны доказ занядбання й катастрофы наше плянеты. У мела ахітрышы непаворотлівых бюракратаў, Андэрвуд дбаў пра тое, каб на працягу 28 гадоў камэры былі на бартох касмічных караблён. Сваёй працай ён больш чым хто іншы спрычыніўся да таго, каб затримаць зынішчэнне прыроды.

— Пакуль чалавек зможа пабудаваць штучныя плянеты ці некуды перабрацца, нам патрэбна захаваць нашу зямлю, — пачаў дакладчык. А пасля ён дэмантраваў прычыны гэтага. Ягоныя слайды былі ашаламляльным доказам наступу афрыканскіх пустыняў, на якіх дзюны вырасташаць да вышыні 2000 футаў.

Зынішчэнне Афрыкі мае свае зародкі ў так званых якасцях рэлігіі некаторых пляменаў, што жывеў лічаць меркай свайго жыцця і формай валюты. У выніку гэтая вандроўнікі дазваляюць свайму статку зьядаць кожную травінку й лісцінку ў навакольлі. Пасляж племя пераносіцца далей і зынішчае іншы раён.

Зынішчэнне расылінаў адкрывае вольны шлях пустыні, якая, бязь ніякіх перашкодаў вятрамі пераносіць верхнюю глебу. Гэткім чынам пыл і глеба з навакольных пустыняў пакрывае вялікія прасторы й перашкаджае стварэнню дажджавых хмараў.

— Мы назіралі наступ пустыні часам на 5 а часам на 100 міляў адлегласці ў год. Каля 250 міліёнаў людзей загіне падчас першае вяліке засухі спрычыненай чалавекам, што зынішчае Афрыку, — казаў Андэрвуд.

Слайды паказваюць Афрыку напоўзаслоненую быццам хмарамі. Андэрвуд запэўнівае, што гэта пыл. — Афрыканскі пыл цяпер засыць паўміліёна квадратных міляў, або адну сёмую вялічыні Канады. Ён пераносіцца й праз Ціхі акіян. — У Юстане я пазіраю на пакрыўку свайго аўта і разважаю зь якой афрыканскай краіны прынясло гэны пыл, — казаў Андэрвуд.

Далейшыя доказы: Астронаўт Франк Борман у пачатку сямідзясятых гадоў зрабіў здымку возера Чад, паверхня якога была 10 тысяч квадратных міляў — крыху большая чымся возера Антарыё. На пазнейшым слайдзе вы ня знайдзецце возера Чад, яго пакрыла пустыня. Таксама душыща сланая рака Убангі, тая хуткабежная цеч белае вады, вялікіх і небяспечных нуртоў і п'явак, што зьяўліся драматычнай сцэнаю для сланага галівудзкага фільму *Афрыканская Каралева*. — Такі фільм цяпер немагчыма было-б там зрабіць, — каза Ундэрвуд, — Убангі ператварылася ў ручай...

Слайды таксама съветчакаў як шкоднымі ёсьць таксама мадэрныя гаспадаркі. Перад намі паўдзённая пустыня Лібіі і гіганцкія зялёныя лапіклы, што зьяўляюцца палямі альфа-альфа, засеянімі навокал вялікіх уладжанняў, якія выцягваюць ваду з антычных глыбокіх падземельных сковішчаў.

— Гэней вадзе 25 міліёнаў гадоў і яе ніколі не заменіш. Гэта ёсьць гіганцкім здабываннем вады за тыя гроши, што

прыышлі за продаж нафты. Выцягванье вады ё яе выпарванье спрычыняеца да паніжэння вадзянай плошчы ў іншых раёнах ды змушае людзей пакідаць зямлю, перабірацца ў перанаселеныя гарады, бо яны ня могуць дабраца да глыбокай вады. А на альфе-альфе пасущца авечкі, якіх пасля вязуць у бойні ў Трыполі. Больш танна было-б купляць бараніну ў Югаславі.

Найбольшае стварэнне чалавека на зямлі, ягіпецкая Асванская запрудна на рацэ Ніль, таксама спрычыняе экалаігчныя праблемы. Некалі рака напаўняла сланую дэльту кожны год, навадняючи прастор і пакідаючи ззаду глей ды іншую пажыву. Паколькі цяпер німа паводак, патрабуючы хімічны ўгнаенны і палова энэргіі Асванскае запруды траціцца на іх прадукцыю. — Возера ў Асвane таксама высыхае, — кажа Андэрвуд.

Хоць Афрыка дае нам найлепшы прыклад зынішчэння прыроды, Андэрвуд паказвае нам слайд п. заг. "Съвет у агні". Гэта Паўдзённая Амэрыка пакрытая быццам вялізнымі цёмнымі хмарамі. Гэта ёсьць дым. — "Сячы й палі" ёсьць старой гішпанскай традыцыяй, калі высякалі лясы і тут выбачыце адзін міліён квадратных міляў такога густога дыму над Бразыліяй, што зусім ня відаць гэтай краіны. Гэта — адна трэцяя вялічыні Канады і таго дыму нават ня было, знодна нашых здымкаў 15 гадоў назад, — кажа Андэрвуд.

Але я ня толькі трэці съвет зъяўляеца злачынцам. — Вось дзе той вялікі зялёны клубок. Гэта Лёс Анджэлес, 10 тыс. квадратных міляў забруджанага паветра. А тут во Масква і ў сходні Блэк, што забруджаны цэлы час.

А пасля Андэрвуд паказвае вялікі цёмны кавалак Атлянтычнага акіяну пры спалучэнні зь Міжземным морам. Забруджанье акіяну спрычынена выкіданнем адходаў алівы й бінзіны з караблён. — Тут за тры тыдні выліваюць у акіян больш нафтавых адкідаў чымся было выліта у катастрофе Валдэз у Алясцы, — паясьняе Андэрвуд.

Дакладчык пражывае ў Юстан. Тэксасе, ездзіць па цэлым съвеце. Гэта яго пэрсанальная місія, каб вытлумачыць съвету што цяпер дзесяцца. У ягонай бібліятэцы 98 тысяч слайдаў, зробленых са здымкаў астронаўтаў — найбольш канкрэтны доказ зынішчэння прыроды, што пагражае жыццю плянеты. Абкружаны людзьмі пасля дакладу, ён скзаў мне: — Гэта гісторыя, і ніхто ня слухае.

Diane Francis, Toronto Sun, Oct. 1, 1989

БЕЛАРУСКАЯ МОВА — НЯ «ИГРУШКА»

У беластоцкай "Ніве", за 13.5. 1990 ёсьць быццам рэцэнзія на Мартыненкаву й Мяльгүёву кнігу "Праз рок-прызму", што летасць выдаў БІНІМ зь Ню Ёрку. Аўтар зь "Нівы" перадае прадмову д-ра Янкі Запрудніка. І вось чытаем такое: "...тэматичны дыяпазон кнігі ладна шырэйшы за абміяркоўваемы ў ёй жанр..."

У Запруднікавай прадмове німа слова «абміяркоўваемы», а ёсьць беларускае «абміяркоўваны». Пытанье да У. Панады зь "Нівы": Ці табе няведама, што цытаты павінны быць згодныя з арыгіналам? А што на гэта рэдактар газэты?

Калі вы, Паважаныя Суродзічы, пасля розных спраў, маскоўскім акупацийным рэжымам вылучаемых, рэалізуемых, прапаноўваемых і абміяркоўваемых, пачнеце пісаць нескалечанай акупантамі беларускай мовай? Ці можа чакаце, пакуль вас забавяжуць, вам укажуць?

гер... гер... гер... манія...

У тэй-же "Ніве" за 27 травеня і 3 чэрвеня ёсьць артыкул "Аб'яднаная Германія". У нашай мове ёсьць беларускія слова "Нямецчына". Але магчыма прафэсар байца, што калі перастане ўжываць "Германію" дык "старшы брат" яму аглобляй па сэпіне трахне. А магчыма, што прафэсар ня можа пазбыцца маніі пра "гірманію"...

ПРАГРЭС ПАЛЯНІЗАЦІІ

Выдаваны ў Ватыкане бюлетэн "Хрысьціянскія Навіны", у н-ры 5(21) піша, што: "...кatalіцкі часапіс '30 джорні' піша, што каталікоў на Беларусі **каля 2,5 мільёнаў** і зворт Менскай Катэдры прадбачаны на 1991 год прадстаўляе вялікую праблему. Католікі на Беларусі ўжо атрымалі ад уладаў два дазволы. Папершае, што могуць атрымліваць часовую 'падтымку' 50 сьвятароў, якія прыбудзець з Польшчы. Усе яны будуть мусіці добра ведаць беларускую або рускую мову. Падругое, што сьвятары адноўляць буйшы Манастыр Бэрнардынцаў у Гародні, пераменены ў клініку ды зробяць з яго сэмінар."

Выступаючы на Х-м Зьездзе Пісьменнікаў Беларусі ў Менску, Адам Мальдзіс сказаў: "Як пісьменніка мяне трывожыць, што няма ў рэспубліцы, у кіруючых колах сур'ёзлага настрою выконваць прыняты закон аб мовах, лячыцца ад нацыянальнага ніглізму. Ранейшая хвала русіфікацыі пачынае дапаўняцца магутнай хвяляй палянізацыі. Усе католікі, а іх, па падліках Ватыкану, у Беларусі прыкладна два мільёны, абвішаючыся Палікамі. У адрозненіі ад праваслаўнай царквы, каталіцкі касьцёл — за двумя выключэннямі — не жадае паварочвацца да беларускай мовы. Замест таго, каб адкрыць, па прыкладу праваслаўнай, сваю каталіцкую сэмінарню, мы працягваём 'імпарт' ксяндзоў з Польшчы. Хутка ў Менску будуть трэ польскія касьцёлы, і ніводнага — беларускага. Многія з нашых кіраўнікоў з задаваленнем разыгрываюць любую карту, польскую, каталіцкую ці нават літоўскую — абы толькі не беларускую".

ЦЫТАТЫ

"У чым прычына той мэханічнай, няўольнай упартасці, зь якой 'сталёвы', а цяпер і 'атамны' бог абрушваеца на жытнія 'бога', бога стваральнага й жыццядайнага? Мабыць, вытокі драмы беларускага народу-себіта ў спрадвечнай, біблейскай безабароннасці ўсяго, што нясе жыцьцё, перад усім, што нясе съмерць, безабароннасці стварэння перад разбурэннем, добра перад злом. Жыцьцё ня можа зьнішчыць съмерці, таму што жыцьцё ня зьнішчае, яно перамагае тым, што стварае, жыве, узнаўляеца, як і дабро ня можа забіць зла, не ператварыўшыся ў яго, бо дабро не забівае, яно перамагае — любою і дабром. Біблейскія абстрактна-гуманістычныя ісцінны? Але толькі ў іх — запарука выжывання чалавечтва і нашага народу, які першым аказаўся 'на роковой очереді'. І страшней за ўсё, калі "скошанай" акажацца нацыянальная ідэя, якая супадае з агульначалавечай — вера ў сябру, у 'праўду зерня', якая так доўга нішчылася, ганьбвалася, што невядома ці акрыяе, ці заруне зараз..."

Тамара Чабан, "Мара пра эпас", "Полымя", нр. ", 1990

»НЕПАХАВАНЫЯ АСТАНКІ ДЗЯСЯТКАЎ ТЫСЯЧ САЛДАТ»

"Сувораў сказаў, што вайна ня можа лічыцца скончанай, пакуль ня будзе пахаваны апошні забіты салдат. А што ў нас? Прайшло паслья разгрому фашисткай Германіі сорак пяць гадоў, а на быльых паяля бітваў, скажам, як паведамлялі газэты й тэлебачаныне, на Пскоўшчыне, дзе вяла цяжкія бітвы другая ўдарная армія, дагэтуль у лясох, у балотах ляжаць непахаванымі астанкі дзясяткаў тысяч салдат. Гэтымі днямі з тэлепраграмы "Взгляд" мы даведаліся, што непахаваных астанкай загінуўшых салдат шмат нават у Падмаскоўі. Што эта такое робіцца? Што-ж мы за людзі? Што-ж мы за грамадзтва?"

"Памяць вайны, праўда пра вайну", "ЛіМ", 25.5.1990

Чытаючы пра непахаваныя астанкі салдатаў у балотах і лясох Пскоўшчыны, ці нават Падмаскоўя, карціць адказ на тыя трэ апошнія пытаныні з гэтае газэтнае вытрымкі, што

ўзятая з даўгога артыкулу, дзе журналіст Міхась Замскі з крытыкам Нічыпарам Пашкевічам разважаюць пра творы на тему "айчыннай вайны" ў беларускай літаратуре.

Калі, відаць, скончылася тая "гэроіская" вайна, ворганы сканцэнтравалі свае сілы на ліквідацыі магілаў розных курапатаў, у якіх яны паходзілі вымардаваныя мільёны няянічных "ворагаў народу"… Яны, тыля — ж ворганы, працягвалі папаўняць лягеры съмерці мільёнаў чарговых ахвяраў. Абцажаныя тонамі мэдаляў ваенныя "гэроі", што мелі ў сваіх руках сілу ідэялагічнай паганякі, наглядалі, каб 'рабсілы' ў сацэралістычнай літаратуре становіліся "на вахту" вялікіх гістарычных здабыткаў, стваралі новыя міты пра "айца народу" ці пасля іншага, хоць і меншанькага слава кукурузыніка. Дык на тых астанках салдатаў на лясох і балотах жывала вайсковая ваўкі, а сотні тысячай гаротных матак ці сіротаў ніз ведалі дзе падзеліся іхныя сынкі, бацькі ці браты. Варварская систэма стварыла варварскія адносіны да людзей, а систэма тая, як вядома, нарадзілася ў галавах вялікіх нікчэмнікаў — Леніна і ягоных памочнікаў. Калі ўжо ставіце тыя галоўныя пытанні, дык чаго-ж пакідаецца ўсімі безадказаў, або абліжоўваецца намёкамі? Калі-ж вы, паважаныя журналісты й крытыкі, адвае ўжо даволі набярэзцеся, каб ставіць такія патрэбныя "кропкі над і?"

Тут-же вось з такога, прыгаданага цяпер, прост-напраст будзённага факту жыцьця гэтай маскоўскай варварскай систэмы праста лезе ў просіцца ў маствацкую літаратуру ой як балочая-набалелая тэма! Дый не адна! Спадзяваца трэба, што час народзіць яшчэ таленты (а то яны і ўжо нарадзіліся ды падрасташаюць) каторыя пойдуть съмела ў гэтыю, цяпер яшчэ трывамую балшавіцкім зліднямі пад сваёй аховай "зону маўчання". Нераскрытыя ў "айчыннай" літаратуры яшчэ пачварныя "саўдзельнікі ў злачынствах". Адным словам, тут дзярно-цаліна...

КОЛЬКІ АХВЯРАЎ І КОЛЬКІ ХЛУСЬНІ?

У артыкуле "Памяць вайны, памяць пра вайну", ("ЛіМ, 25.5.1990) журналіст М.Замскі адчыняе гутарку з крытыкам Н.Пашкевічам вось такім уступам: "Рыхтуючыся да гутаркі з вамі, Нічыпар Еўдакімавіч, я падумаў, што пяць, тым больш дзесяць гадоў назад мае пытаньні вам мелі-б, відаць, іншыя характеристар. Хавальш, многа нашых уяўленньняў аб вайне выйшла на паверхню ў перабудовачных гады з апубліканымі скончанымі ад людзкога вока дакументаў, якія пралілі съвятыло праўды і на даваенны альянс Сталіна з Гітлерам, і на прычыны адступлення Чырвонай Арміі, на сапраўдныя нашы людзкія і матар'яльныя страты. Пры ўсім гэрайзме нашых воінаў, на кожнага забітага на фронце немца прыпадала, аказваецца, трэ забіты савецкія салдаты. Паводле падлікі некаторых нашых гісторыкаў, Савецкі Саюз страдаў у час другой сусветнай вайны на 20 мільёнаў жыцьцяў, як гэта 'прынята' лічыць, а ці не ўдвая больш.

'А ўсё такі вайну мы выйграли!' — гэтую, сказаную з выклікам фразу, можна і сёняня пачуць з вуснаў вэтэранаў (пераважна быльых вайскоўцаў), абураных да глыбіні душы адвінавачваннямі па адрасе Сталіна. Вядома-ж, 'выйграў'. Але-ж не намаганнямі крывавада тырана. Перамог народ, ахвяраваўшы мільёнаў лепшых сваіх сыноў і дачоў.

Вось яны, дакументы...раней схаваныя... пралілі цяпер съвятыло праўды...за аднаго нямецкага салдата трэ савецкія забітыя... і на дваццаць мільёнаў ахвяраў, а що ня два разы больш...

Прыгадваюцца, ад часоў той "гэроіскай, вялікай айчыннай" іншыя "съвёлты праўды" удаукумантаваныя рознымі пасльядовічамі, прокшамі, раманоўскімі, бажкамі й іншымі палітрукамі ды кадэбэшніцкімі пайзунамі. Але што—ж. Лепш, кажуць, позна чымся ніколі. Магчыма гэткае, выкананае ўжо "перабудовачнымі гадамі" съвятыло праўды праспектлю нас больш чымся тое, замыганае партыйнымі гномамі ранейша...

Аказваецца, калі сумленныя пісьменнікі ці журналісты ад тых, — калі гэтта пазычыць ведамага загалоўку ў Лынькова,

ЗВАЖАЙ

7

— 'векапомных днёў' намагаліся выцягнуць які да кумант, што даў-бы нейкае 'святыло праўды', дык іх партыйныя грамілы ня толькі па руках лупчавалі. Многа, аказваецца, прайшло гадоў, пакуль галоўная маскоўская злачынцы далі людзям нейкае абмежаванае права пісаць у пэўных дазволеных рамках пра "вялікую айчынную" ды пра ейны огю які "вялікі эраізм" савецкі. Дык паслушаем далей Замскага й Пашкевіча:

М.З. — Чым усё-ж растлумачыць тое імкненне афіцыйнай ідэялогіі прыглушки цікавасць літаратуры да падзеяў вайны, штурхнуць яе па сутнасці на бяспамяцтва?

Н.П. — Напэўна, жаданьнем як найпрасьцей мабілізаваць усе сілы народу на выкананьне надзённых эканамічных і палітычных задач, на 'паспяховае аднаўленыне і далейшае разьвіццё...' Працаўца, маўляў, трэба, а не аглядцаца назад, не разъярджаць душы ні горкімі, ні гордымі ўспамінамі.

М.З. — Мне здаецца, былі тут і больш 'глыбінныя прычыны'. Відаць, партакратыя на чале з крамлეўскімі ўладарамі, як агню, балялася ўсёй праўды пра вайну, каб пад яе съявлім не разбурыліся многія афіцыйныя дагмы і стэрэатыпы, звязаныя з няпрыемнымі праблемамі вайны...

Н.П. — Магчыма, былі і такія патаемныя разылікі. Літаратура адразу магла 'выдаць' многа непажаданага, хоць і стараліся хутчэй схаваць ад яе вока ў недаступныя архівы ўсё 'небясьпечнае'. У жывой памяці людзей многае такое жыло, што дай толькі волю... Возьмем такую-ж сітуацыю, што стварылася на нашай беларускай зямлі. Яна спарадзіла і найвялікшую трагедыю народу, і выклікала да жыцця бяспрыкладны яго эраізм. Аэнсоўваючы ўсё, што адбывалася, можна разглядаць гэтую сітуацыю, як факт, як 'данасць', якія ставячы лішніх пытаньняў. А можна і задумацца над тым, чаму яна ўзынікла, у чым яе вытокі. І ці толькі захапленыне і гонар павінны выклікаць мужнасць народу, масавы эраізм простых людзей, старых і дзяцей? А ці нельга было прынейкіх ініціятывах прадпрыемстваў нашага даваеннага жыцця пазбегнуць гэтай трагічнай сітуацыі і гэтага 'звышнамартыўнага' эраізму? Ды ці мала аспектаў жыцця народу ва ўмовах акупацыі, партызанская і падпольная барацьба пры сумленным і праўдзівым іх асьвятыленні далі-б лішні клопат тагачасным ідзялягічным кіраўніком.

М.З. — Складнейшая матэрыйя — праўда на вайне.

Па мaim разуменыні, легендарызация падзеяў вайны, ды і ня толькі вайны, пра якую вы гаворыце, як пра мастацкі мэтад, — прадукт нашай сістэмы, якая дзесяцігодзьдзямі ўзводзіла ману ў прынцып. Мана, або, калі гаварыць больш далікатна, — жыццёвая няпрауда пакладзена ў аснову многіх нашых кніг пра вайну. Пры ўсёй маёй глыбокай павазе да клясыка беларускай літаратуры Міхася Лынькова менавіта як няпрауду я некалі ўспрыняў яго раман-эпапю 'Векапомны дні' з'яўляе, на мой погляд, спрацеванымі па старых лекарах героямі, якія неагадваюць расстаўленыя на шахматнай дошцы фігуры.

Н.П. — Дэфіцит глыбокай, бескампраміснай праўды пра вайну наша літаратура пераадольвала і пераадольвае вельмі марудна. Дужа ўжо многа было ў нас і раманаў, і аповесцяў, і апавяданняў, пазбаўленых і съмелага погляду, і таленту, павярхоўных, а то і прости фальшывых, абразыльных для тых, хто зьведаў нягоды таго часу.

М.З. — Зьяўленыне кніг Васіля Быкава, Алеся Адамовіча, некаторых іншых пісемнікаў, акрамя ўсяго, добра высьвеціла розальну 'каштоўнасць' гэтай прадукцыі.

Н.П. — Высьвеціла то высьвеціла, але і сёньня яшчэ ручай лубачнага 'сачыніцельства' на веенную тэму, на жаль,.. не перасыхае.

М.З. — Васіль Быкаў найбольш плённа і ўражальна распрацоўвае сітуацыі сутыкнення чалавека і абставін, сітуацыі выбару, калі душы і маральныя якасці людзей раскрываюца да канца.

Н.П. — Згодзен з вами. Быкаў — гэта асаблівы талент мастака, філёзафа, бескампраміснага дасьледчыка чалавечай душы ў яе ўзаемадзеянні з неміласэрнымі жыццёвымі абставінамі.

ПРА НАЦЫЯНАЛЬНАЕ ВОЙСКА

Менская газета "ЛіМ" за 6.7.90 зъмісьціла артыкул "Ці патрэбна нацыянальнае войска" — як "думку чытача" — веенаслужачага С. Гарбаўца, у якім ён выказваеца за ўтварэнне беларускіх нацыянальных вайсковых фармаций на тэрыторыі Беларусі. У заключнай Гарбавец піша:

"Моцнымі сродкам узьдзеяньня на нацыянальныя пачуцьці, мне думаеца, звязаныя сам факт існавання нацыянальнага войска, у сымбалі і назвах якога павінна ўласцівіцца гісторыя народу. Нацыянальнае войска можа стаць сымбалем нашае дзяржаўнасці, сродкам аднаўлення нацыянальнай годнасці, школай сапраўды патрыятычнага выхаваньня. Але гэта ня значыць, што яно павінна мець нейкі дэкарэтыўны, парадны харacter. Нацыянальнае войска магло-б узяць на сябе частку задач Узброеных Сіл Саюза ў сваім разгліснені.

СПАЛАІЛІ СТАРАДАЎНЮЮ СВЯТЫНЮ

Варшаўская газета "Жэчпостполіта" за 14-15 ліпеня сёлета прыносіць такую вестку: «Пажар манастыра ў Грабарцы. 12-га гэтага месяца згарэла старадаўнія, з XVII-га стагодзьдзя съяўтыні ў манастыры сьв. Марыі і Марты ў Грабарцы [Беластоцкае ваяводзтва].

Грабарка для праваслаўных ёсьць тым, чым Ясная Гара [у Чанстахове - »З.»] для каталікоў. Варта дабавіць, што ёсьць гэта шостая праваслаўная съяўтыні, якая згарэла на працягу апошніх пяці гадоў. Пачатковыя вынікі съледзтва паказалі, што прычынай пажару быў падпал. Іск у гэтай справе вядуць: раённая праکуратура і каманда ваяводзкай пажарнай старожоў.»

У царкве ў Грабарцы былі 4 бяспечныя іконы, залатая чаща і іншыя каштоўнасці, а сама драўляная съяўтыні звязаная зь верай у цуд, што там Збавіцель з'явіўся некалі. Калі-ж у Беласточыне падпалам злачыннае рука зруйнавала ўжо шэсцьць праваслаўных съяўтыні, дзе маліліся нашыя суродзічы Беларусы, дык якія заходы зрабіла царкоўная праваслаўная ярархія, каб адпаведныя дзеянікі даследавалі гэныя злачынствы падпалаў і прыцягнулі каго трэба да адказнасці? Цікава, што зрабіў-б "наймудрэйшы народ у сусвете", калі-б нехта спаліў іхнью скарб-съяўтынню на той Яснай Гары ў Чанстахове, або калі-б у Беласточыне згарэла некалькі каталіцкіх касцёлаў, дзе зь мясцовых Беларусаў гадуюць польскіх цівуноў і беларускіх рэнэгатаў...

ФОНД «ЗВАЖАЙ»

Ад 10-га травеня да 20-га ліпеня ў касу прыйшло: Ч.Найдзюк — 5.70 дал., Я.Гавельчык — 31.73, В. і З.Кіпель — 28.75, М.Раецкі — 24.90, Г.Шайпак — 16.60, Я.Запруднік — 23.00, Ф.Бартуль — 17.25, Раія Станкевіч — 5.75, А.Мішкевіч — 5.75, С. Гутырчык — 5.75, С.Гутырчык (з продажы) 64.40, К.Акула 20.00, К.Акула (з продажы) — 12.00.

Разам — 261.58 дал. Усім вельмі дзякуюць.

A XTO-Ж ТУТ ІДЗЕ?

Над загалоўкам кожнай савецкай газэты фігураваў дэвіз: "Прапетарі ўсіх краін, ядзайцесь!"

Ад 1-га чырвеня менская "Літаратура і Мастацтва" зъмяніла свой рэвалюцыйна-бальшавіцкі на купалаўска-нашаніўскі "Людзімі звацца!"

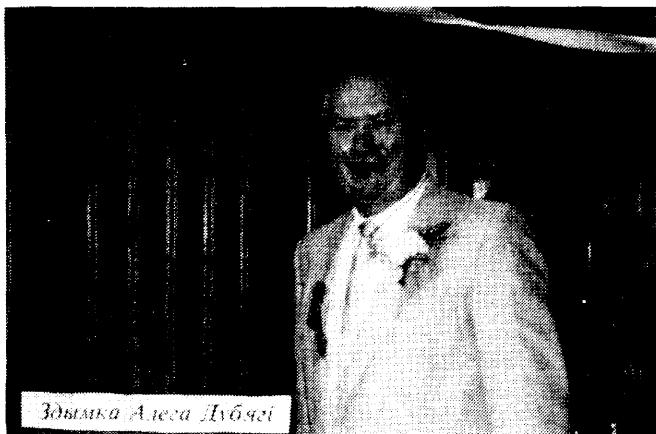
Эта каб свае ѹ чужыя ведалі "чаго захацелася ім"...

Адважны народ у тым "ЛіМе", што ѹ гаварыць...

ЧВЕРЦЬ НА ВАЕННАЕ

Падчас 28-га зъезду КПСС у Маскве міністар замежных спраў Шэвэрнадзэ сказаў у сваім выступленні, што цэлая адна чацвёртая нацыянальнага даходу "імпэрыі зла" йдзе на ўзбраеніе. А Фідель Кастро і ягоны "востраў свабоды" каштуюць Маскве шэсцьць міліярдаў даляраў у год.

ЗВАЖАЙ

Здымка Алеся Дубеці

ВІНШУЕМ

Задзіночаньне Беларуска-Амэрыканскіх Вэтэранаў віншуе лейтананта Віктара Дубягу з 50 угодкамі ад нараджэння, ды зычыць яму добра газдоў, доўгіх і памысных год жыцця, посьпехаў у працы на вэтэранская і грамадзкай ніве.

Галоўная Кватэра ЗБАВ

На банкете ў гонар 50-гадовага лейтананта Віктара Дубягі 19-га травеня прысутнічала больш сотні асобаў. Лейтанант Віктар Дубяга ёсьць сябрам Галоўной Кватэры ЗБАВ і афіцэрам сувязі з амэрыканскімі вэтэранамі беларускага паходжаньня.

ВІНШУЕМ

нашага адданага супрацоўніка Янку Гавенчыку, з Сыднёю, Аўстралія, які нядаўна стаўся дзедам, бо ў сям'і зявілася унучка —

якому споўнілася 70 гадоў,

*Табе, Дзед Янка,
жадае ста год
узвесь беларускі
зычлівы народ!*

*Хай з Богам расце
унучка Аманда
і съпее над дзедавай
добраі камандай!*

“Зважай”

ПАМЁР БАЛЕСЛАЎ ЛІШЧОНАК

Сёлета 12-га ліпеня ў Ашаве памёр Балеслаў Лішчонак, народжаны ў вёсцы Недаль на Меншчыне 10.8.1919. Нябожчык быў ведамым музыкам, што некалі меў сваю аркестру "Ашава Мэлэды", апрацоўваў і выдаў кружэлкі беларускіх песні і танцаў пра помачы "Пагоні", да якой належала. Быў ён таксама сябрам Згуртавання Беларусаў Канады, належаў да парафіі БАПЦ Святога Кірылы Тураўскага ў Тароньце, часта грашмі ўспамагаў і наш часапіс.

Агулам Балеслаў Лішчонак на працягу доўгіх гадоў быў ахвярным і адданым працауніком. Ён належаў да шэрту тых передавікоў, ці, як у нас прынята на эміграцыі называць іх, — асноўных слупоў — каторыя на сваіх плячох трymalі гэтta й далей трymaюць сваёй працай і грашовай ахвярнасцю нашае беларускую нацыянальнае жыццё на эміграцыі. За гэта Нябожчыку належыцца вялікая пашана. Спачуваем ягонае радні!

Табе, Дарагі Балеслаў, Вечная Памяць!

У СПРАВЕ ІМІГРАЦІІ Ў КАНАДУ

Атрымліваем лісты ад суродзічаў з розных краінаў з просьбамі, каб памаглі ім іміграваць у Канаду. У сувязі з гэтым выясняем: ані Камітэт Сувязі Быўших Беларускіх Вайскоўцаў, ані ягоны часапіс "Зважай" ніколі ня ставілі свайг мэтай займацца справамі іміграцыі ў Канаду. На гэта ня было ў нас і няма ані сродкаў, ані часу. Зацікаўленым эміграцыяй у Канаду рабім звязатца па інфармацыі да нашых амбасадаў у тых краінах дзе праўываеце.

"Зважай"

Сынжная Варта съехала съягі перед помнікам
Змагаром за Вольнасць Беларусі

ДЗЕНЬ ПАМИНКАЎ

Сёлета Задзіночаньне Беларуска-Амэрыканскіх Вэтэранаў урачыста сівяткавала Дзень Памяці (Memorial Day) пры Помніку Беларускім Героям у Іст Брансвіку, Нью Джэрэзі. Цырымонія распачала падняццем амэрыканскага і беларускага сцягоў, салютам да съягі й прысягай, якую сказаў ад'ютант Галоўной Кватэры ЗБАВ Лявон Шурак. Перад помнікам зляжылі памінкавыя вянокі.

Пратаярэй Васіль Андраюк служыў паніхіду за душы ўсіх, што аддалі жыццё ў борынням змаганні за вольнасць свае бацькаўшчыны, каторых чужы маскоўскі акупacyjны рэжым замардаваў у Курапатах, што спачываюць у ведамых і няведамых магілах Гулагу, раскіданых па ўсіх прасторах "імперыі зла".

У сваёй прамове Сяргей Гутырчык, камандзер ЗБАВ на Амэрыку падзякаў айцу Васілю за малітвы а ўсім прысутным за іхны ўдзел. Камандзер Гутырчык прыгадаў, што "на працягу гісторыи нашага народу беларускі жаўнер барапні веру й межы сваёй бацькаўшчыны з усходу й захаду і найбольшыя ахвяры ў гэней абароне зляжыў у першую й другую сусветную войну". У ліку беларускіх патрыётаў, што адыйшли ў вечнасць і спачываюць тут-же на беларускім могільніку камандзер Гутырчык называў мітр. прат. Хвёдара Данілюка, што браў удзел у Слуцкім змаганні супраць маскоўскіх бальшавікоў. Таксама згадаў ён і амэрыканскіх жаўнераў беларускага паходжаньня, што ў Кареі і Ветнаме змагаліся супраць таго самага ворага, як некалі і іхны бацькі — супраць антынароднага і ненавіснага камунізму. Наапошнюю адсэпявалі "Сыпі пад курганам гэрояў".

Сяргей Пчала